

دانشگاه یزد
دانشکده زبان و ادبیات
گروه زبان و ادبیات فارسی

پایان نامه
برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
زبان و ادبیات فارسی

بازتاب عناصر اجتماعی در مثنویهای عطار نیشابوری

استاد راهنمای اول:

دکتر محمد کاظم کهدویی

استاد راهنمای دوم:

دکتر سید محمود الهام بخش

پژوهش و نگارش:

سمیرا صدیقی مورنانی

خرداد ۹۰

« پروردگار من است که مرا آفرینید »

« من است که مرا آفرینید »

« من است که مرا آفرینید »

« من است که مرا آفرینید، من است که مرا آفرینید :

« من است که مرا آفرینید »

« من است که مرا آفرینید، من است که مرا آفرینید :

« من است که مرا آفرینید »

« من است که مرا آفرینید، من است که مرا آفرینید :

این چاه در شرقی قاسم از بهاب اقلی در شرقی نه از بهاب در دده این دهه، جاس در حال در دهان در
جودمان دیدم در بر دهه های در دهه سی بی بی بی دهه جی ایمن، ماهه به یزاهم جی روم.

خردی قاسم از عام اسدین در دهه بان دادیم کاری در دهه رده در دهان پاینی
دده کاری در کار و پیمان دده کاری در دهه روم برمان جی در کاری روم.

این از اسدین روم در دهه بان دادیم کاری در دهه ایمن نه ایوه ایسه این در حال بهان در
ایهان ایوه در دهه دهه دهه ن ایوه در دهه چاه روم.

از بهاب اقلی در شرقی بهاب در شرقی به با جری، در شرقی این پاینی نامه در همه در همه در
از ماهه دین در شرقی همه دجه در دهه شرقی.

در کار اسدین در شرقی در دهه، عاها شرقی میاد بهان، در دهه دهه سدر، قاسم در دهان، سدر س
جاس ایمن - در دهه رمان این بهده دهه، خردی قاسم.

یر چاه در روم از در روم به یوه ایوه در شرقی به یوه سرن در دهه .

از بهاب اقلی ن. یوه نه سدیاری در دهه اس اسای رین، در دهه جی دهه روم، در دهه
به چاه روم.

چکیده

شیخ فرید الدین عطار نیشابوری، از شاعران عارف قرن ششم هجری است که در مثنویهای اسرار نامه، الهی نامه، مصیبت نامه و منطق الطیر، عناصر و اشارات اجتماعی متعددی را مطرح کرده است. از مهمترین آنها، آداب و رسوم و مراسم خاصی مانند: اجرای مراسم حج، سوگواری و ازدواج است که با اندکی تفاوت، هم اکنون نیز از بزرگترین مراسم و آداب رسمی کشور ما به شمار می آید. علاوه بر آن عطار به آداب و رسوم دیگری نیز اشاره کرده که در جامعه امروز با پیشرفتها و تغییرات گسترده، جایگاه چندانی ندارد.

اشاره به انواع خوراکیها نیز یکی دیگر از اشارات اجتماعی در مثنویهای عطار است. خوردنیهایی مانند انواع نانها، سبزیها، آشها، ترشیهها، شیرینیها، میوهها، خشکبار و... نیز نوشیدنیهایی همچون دوغ، شیر و جلاب در اشعار او موجود است.

در مثنویهای او انواع پوشاک به چشم می خورد. انواع پارچهها، جامهها، کلاهها، کفشها، سربندها، روبندها و پوشاک مخصوص جنگ در اشعار او، بازتاب یافته است. او همچنین از تزیینات خاص لباسها که در آن روزگار به کار می رفته و از انواع پوشش اتاق و گستردنیها، سخن گفته است.

همانند امروز، مردم در عصر عطار برای سرگرم کردن خود از شیوهها و روشهایی بهره می بردند. باده نوشی، بزم نشینی و شکار، اغلب از سرگرمیهایی مورد علاقه پادشاهان و طبقات مرفه بوده است. سفر و تفریح در طبیعت نیز، مانند امروز جایگاهی داشته است. کودکان دختر و پسر با بازیهای گوناگون اوقات می گذراندند. تماشای انواع شعبده بازی، کبوتربازی و... نیز از تفریحات مردم بوده است.

در مثنویهای عطار با توجه به شغل طبابت و عطاری او انواع بیماریها و راههای تشخیص آنها نیز انواع داروها و درمانها وجود دارد. عطار به برخی اعتقادات و اصطلاحات طب قدیم نیز اشاره کرده است.

در دوران زندگی عطار، همانند همهٔ دورانها برای هر کار و هدفی ابزار و وسایل خاصی وجود داشته است. از جمله ابزار تولید نور و حرارت، ابزار جنگ، ابزار و لوازم آرایش، آلات موسیقی، ملزومات چارپایان، اثاث و وسایل منزل.

طبقات گوناگون اجتماعی مانند پادشاهان، صوفیان، بندگان (بردگان) و دیوانگان در آثار عطار جایگاه بارزی دارند. عطار گوشه‌هایی از شیوهٔ زندگی، آداب و رسوم و سایر جزئیات را، راجع به این طبقات بیان کرده و زندگی عیاشانهٔ پادشاهان، تزویرهای صوفیان دروغین، زندگی سخت برخی از بردگان و صراحت و گستاخی دیوانگان را به تصویر کشیده است.

مردم در عصر عطار برای تأمین معشیت، به حرفه‌ها و پیشه‌هایی می پرداختند. برخی پیشه‌وری، برخی کشاورزی و برخی دیگر صنعتگری را برای خود برگزیدند. عده‌ای نیز به مناصب حکومتی و درباری مشغول می شدند. عطار این حرفه‌ها و برخی جزئیات مربوط به آنها را در آثار خود منعکس کرده است.

مردم زمان عطار به خاطر عدم شناخت دقیق و علمی طبیعت و پدیده‌های طبیعی، عقاید خرافی گوناگونی داشتند. اعتقادات خواص نیز در قالب عقاید مذهبی و نظریه‌ها و تصوّرات علمی گوناگون، بازتاب یافته است. اعتقاد به اساطیر و موجودات موهوم نیز در اشعار او وجود دارند. با شناخت و بررسی این عناصر و اشارات بازتاب یافته، می توان با شیوهٔ زندگی، اجتماع و فرهنگ مردمان در این مثنویها آشنا شد.

فهرست مطالب

۱	فصل اول: مبادی تحقیق.....
۲	تعریف موضوع.....
۳	اهداف تحقیق.....
۳	کاربرد نتایج تحقیق.....
۳	سابقه تحقیق.....
۴	کلمات کلیدی (فارسی و انگلیسی).....
۴	سؤالات پژوهشی.....
۵	روش تحقیق.....
۶	فصل دوم: زندگی و آثار عطار.....
۷	نام و نشان.....
۸	دوران کودکی.....
۹	جوانی عطار.....
۱۰	تحصیلات و سفرها.....
۱۲	مذهب عطار.....
۱۳	شغل عطار.....
۱۳	روزگار عطار.....
۱۵	عطار و دربار.....
۱۵	آثار عطار.....
۱۶	معرفی مثنویهای عطار.....
	الهی نامه ۱۶، اسرارنامه ۱۷، مصیبت نامه ۱۷، منطق الطیر ۱۸
۱۹	سرانجام عطار.....
۲۰	فصل سوم: جامعه شناسی ادبیات.....
۲۱	جامعه شناسی.....
۲۲	ادبیات و جامعه.....

۲۵.....	ارتباط متقابل جامعه و آثار ادبی
۲۷.....	جامعهٔ عصر عطار.....
۲۹.....	عقاید و مذاهب در عصر سلجوقی.....
۳۰.....	وضع اجتماعی مردم در عصر سلاجقه.....
۳۱.....	ایجاد مراکز فرهنگی در عصر سلجوقیان.....
۳۲.....	دیوانهای اداری سلجوقیان.....
۳۲.....	مشاغل و صنایع در عصر سلجوقیان.....
۳۳.....	طبقات اجتماعی در مثنویهای عطار.....
۳۵.....	مشاغل و مناصب در مثنویهای عطار.....
۳۶.....	آداب و رسوم در مثنویهای عطار.....
۳۷.....	اعتقادات در مثنویهای عطار.....
۳۸.....	طب و طبابت در مثنویهای عطار.....
۳۹.....	تفریحات و سرگرمیها در مثنویهای عطار.....
۳۹.....	خوراک در مثنویهای عطار.....
۴۰.....	پوشاک در مثنویهای عطار.....
۴۱.....	ابزار و وسایل در مثنویهای عطار.....
۴۲.....	فصل چهارم: طبقات اجتماعی
۴۳.....	الف) پادشاهان.....
۵۱.....	ویژگیهای ظاهری پادشاهان.....
	بازوبند ۵۱، تاج ۵۲، تخت ۵۳، چتر و سایه‌بان ۵۴، سراپرده‌های شاهی و انواع آن ۵۴
۵۶.....	آداب و رسوم شاهی.....
	آذین بندی و استقبال از پادشاه ۵۶، باردادن ۵۷، پنهان کردن گنج ۵۹، تظلم و دادخواهی ۶۰، تیغ و کرباس ۶۲، خدمت کردن ۶۴، خطبه خواندن و سکه زدن به نام پادشاه ۶۵، دورباش زدن ۶۵، نثار ۶۷، نوبت زدن ۶۹
۷۰.....	بخششهای شاهان.....

- ۷۳..... مجازات شاهان.....
- به زندان افکندن ۷۳، رگ زدن ۷۳، تبعید ۷۴، دار زدن ۷۴
- ۷۵..... شکنجه‌های شاهان.....
- پوست از بدن کندن ۷۵، تخته بند کردن ۷۶، چهار میخ کشیدن ۷۷، کتک زدن ۷۷، زیر طشت
اخگر قرار دادن ۷۸، گردن زدن ۷۸، میل در چشم کشیدن ۷۹
- ۷۹..... (ب) صوفیان و عارفان.....
- ۹۰..... برخی رسوم صوفیان.....
- دستار از سر بنهادن ۹۰، ای اخی گفتن ۹۱، چله نشینی ۹۲، خرقه آتش زدن ۹۲، خرقه به قوال
افکندن ۹۳، زله برداشتن ۹۴، سجاده بر دوش افکندن ۹۴، سماع ۹۵
- ۹۵..... (ج) بردگان (بندگان).....
- ۱۰۳..... توصیف بندگان و غلامان.....
- هندو ۱۰۳، زنگی ۱۰۴، حبشی ۱۰۴، حلقه به گوشی بندگان ۱۰۵، میان در بستن بندگان ۱۰۵،
داغ بندگان ۱۰۶
- ۱۰۷..... رسوم و آداب بندگان.....
- آداب برده فروشی ۱۰۷، نام گذاری غلامان ۱۰۷، پیشکش کردن غلامان ۱۰۸
- ۱۰۸..... (د) دیوانگان.....
- ۱۱۳..... نقد و اعتراض علیه جباران و حاکمان ستمگر و بزرگان دیگر.....
- ۱۱۵..... نقد خرافات اجتماعی.....
- ۱۱۵..... انتقاد و اعتراض از نظام آفرینش.....
- ۱۱۷..... تحقیر صاحبان قدرت و ناچیز شمردن ثروتهای نابود شدنی دنیا.....
- ۱۱۸..... یاد آوری و تذکر مرگ و عبرت گرفتن از آن.....
- ۱۱۸..... فنای فی الله و بقا در پیوستن به او.....
- ۱۱۹..... توحید و یگانگی.....
- ۱۱۹..... برابری انسانها.....
- ۱۲۰..... پنهان بودن اسرار آفرینش.....

- ۱۲۰..... بیان مطالب عمیق اخلاقی و عرفانی
- ۱۲۱..... بهلول
- ۱۲۴..... فصل پنجم: مشاغل و مناصب
- ۱۲۵..... مشاغل آزاد
- ۱۲۵..... پیشه وری
- ۱۲۶..... مشاغل پر درآمد
- بازرگانی (تجارت) ۱۲۶، صرافی ۱۲۷
- ۱۲۸..... مشاغل مرتبط با علم و فرهنگ
- شاعر ۱۲۸، مدرس ۱۲۸، مذکر ۱۲۹، مفتی ۱۲۹، مقری ۱۳۰
- ۱۳۱..... مشاغل مرتبط با بهداشت و سلامت تن
- جراحی ۱۳۱، حجامی ۱۳۱، طبیب ۱۳۲، عطاری ۱۳۳، فصادی ۱۳۴
- ۱۳۵..... مشاغل معمولی (فراهم کننده مایحتاج مردم)
- بقالی ۱۳۵، تره فروشی ۱۳۶، قصابی ۱۳۶، گندم فروشی ۱۳۷، نانوائی ۱۳۸
- ۱۳۸..... مشاغل فقیرانه
- دوره گردان
- انگبین فروشی ۱۳۹، سقایی ۱۳۹، شیر فروشی ۱۴۰، نمک فروشی ۱۴۱
- ۱۴۱..... کارگران ساده و صاحبان مشاغل دشوار و کم درآمد
- حمالی ۱۴۱، خارکشی (خارکنی) ۱۴۳، خاک بیزی ۱۴۴، خاکروبی (خاشه رویی) ۱۴۵، خشت زنی ۱۴۶، خوشه چینی ۱۴۷، کناسی ۱۴۷، گازری ۱۴۸، گلخن تابی ۱۴۹، گور کنی ۱۵۰، مزدوری ۱۵۱، هیزم شکنی ۱۵۱
- ۱۵۲..... مشاغل مرتبط با حیوانات و جانوران
- بازگیر ۱۵۳، چوپانی (شبان) ۱۵۳، خوک بانی (خوک رانی، خوک وانی) ۱۵۳، سگ بانی ۱۵۴، شتر بانی ۱۵۴
- ۱۵۵..... مشاغل منفی
- دزدی ۱۵۵، راهزنی ۱۵۶، طراری ۱۵۶
- ۱۵۷..... مشاغل مرتبط با تفریح و طرب و شادی

رقاصی ۱۵۷، مطربی ۱۵۷	
کارگزاران میکده.....	۱۵۸
خمار ۱۵۹، فقاعی ۱۵۹	
مشاغل زنان.....	۱۵۹
دایگی ۱۶۰، ریسندگی ۱۶۰	
سایر مشاغل پیشه وری.....	۱۶۱
آواز دادن خر گم کرده ۱۶۱، برده فروشی ۱۶۲، بنایی (گل کاری) ۱۶۳، پوستین دوزی ۱۶۵، حلاجی ۱۶۵، درزی ۱۶۶، خادمی (خدمتکاری) ۱۶۶، خر بندگی ۱۶۷، دلاکی (قایمی) ۱۶۸، دلالی ۱۶۸، رسن تابی ۱۶۹، زنبیل بافی ۱۷۰، سنگ تراش ۱۷۰، صیادی ۱۷۱، فراشی ۱۷۲، قافله سالاری ۱۷۲، کشتیبانی (ملاحی) ۱۷۳، کیمیا گری (کیمیا سازی) ۱۷۳، مهد داری ۱۷۴، میر کاریز (مقنی) ۱۷۵، میر مجلس ۱۷۵، نخل بندی ۱۷۶، نوحه گری ۱۷۶	
صنعتگری.....	۱۷۷
آهنگری ۱۷۷، جولاهگی ۱۷۸، چرمگری ۱۷۸، درودگری ۱۷۹، رنگری ۱۸۰، زرگری ۱۸۱، زره بافی ۱۸۱، کاسه گری ۱۸۱، کفشگری ۱۸۲، کوزه گری ۱۸۳	
کشاوری.....	۱۸۳
باغبانی ۱۸۴، زراعت ۱۸۴، برزگری ۱۸۵، دهقانی ۱۸۵	
مراحل زراعت و ابزار آن.....	۱۸۵
شخم زدن زمین ۱۸۶، بذر پاشی ۱۸۶، آبیاری ۱۸۷، کود دادن ۱۸۷، درو کردن ۱۸۸، خرمن کوبی ۱۸۹	
مناصب درباری یا درگاهی.....	۱۸۹
پاسبان ۱۹۰، پرده داری ۱۹۱، ترجمان ۱۹۲، جاندار ۱۹۲، جلاّد ۱۹۳، چاشنی گیر ۱۹۳، حاجب ۱۹۴، خوانسالار ۱۹۵، دربان ۱۹۵، زندان بان ۱۹۶، ندیم ۱۹۶، نوبتی ۱۹۷، وزیر (دستور) ۱۹۷، وکیل ۱۹۹، هارون ۲۰۰	
مناصب و مشاغل حکومتی.....	۲۰۰
منصب و عناوین حکمرانان.....	۲۰۱
امیر ۲۰۱، خلیفه ۲۰۳، عمید ۲۰۳، مه ده (کدخدا) ۲۰۴	
دیوانیان.....	۲۰۵

- دیوان احتساب ۲۰۶
 شحنه ۲۰۶، عسس ۲۰۷، عوان ۲۰۷، محتسب ۲۰۸
- دیوان استیفا ۲۰۹
 خازن (خزینه دار) ۲۰۹، عامل ۲۱۱
- اصطلاحات رایج در دیوان استیفا ۲۱۱
 اقطاع ۲۱۱، برات ۲۱۲، حواله ۲۱۲، جزیه ۲۱۳، خراج ۲۱۳، ده یک (عشر) ۲۱۴، زکات ۲۱۴،
 مراعی ۲۱۵
- دیوان اشراف ۲۱۵
 جاسوس ۲۱۵، صاحب خبر ۲۱۶، مشرف ۲۱۶
- دیوان برید (ارتباطات) ۲۱۶
 برید (پیک) ۲۱۷، رسول ۲۱۸
- دیوان رسائل ۲۱۸
 دبیر (کاتب) ۲۱۹
- شیوه نگارش نامه ۲۲۰
 طغرا ۲۲۰، مهر ۲۲۰
- انواع نامه ۲۲۱
 رقعہ ۲۲۱، منشور ۲۲۲
- دیوان عرض ۲۲۲
 چاووش ۲۲۳، حشم ۲۲۳، سپهدار ۲۲۴، سپهسالار ۲۲۵، سرهنگ ۲۲۵، فرمانده ۲۲۷، قلاووز
 ۲۲۷، یزک دار ۲۲۷
- ویژگیهای لشکر ۲۲۸
- صف آرایبی لشکریان در میدان جنگ ۲۲۹
- شیوه‌های جنگ ۲۳۰
 شبیخون ۲۳۰، کمین کردن ۲۳۱

- رابت (علم، لوا)..... ۲۳۲
- کوس..... ۲۳۴
- عرض سپاه..... ۲۳۵
- دیوان قضا..... ۲۳۶
- اقضی القضاۃ ۲۳۶، قاضی ۲۳۶
- سایر مشاغل و مناصب حکومتی..... ۲۳۸
- دیده بان ۲۳۸، کوتوال ۲۳۸، مقررعه زن ۲۳۸، منادی گر ۲۳۹
- فصل ششم: آداب و رسوم..... ۲۴۰
- الف) مراسم حج..... ۲۴۱
- احکام و اصطلاحات ویژه حج..... ۲۴۲
- عمره ۲۴۲، احرام ۲۴۲، طواف ۲۴۳، سعی ۲۴۳، عرفات ۲۴۴، رمی ۲۴۴، ذبح قربانی ۲۴۵، حلق و تقصیر ۲۴۵
- ب) ازدواج و متفرعات آن..... ۲۴۵
- کابین یا مهریه ۲۴۸، مجلس عقد کنان ۲۵۰، جهیزیه (جهاز) ۲۵۰، ولیمه دادن در عروسی ۲۵۲، شستن پای عروس در عروسی ۲۵۲
- ج) مراسم عید..... ۲۵۳
- د) سوگواری و متفرعات آن..... ۲۵۴
- وصیت کردن ۲۵۴، گرداندن روی مرده به سمت قبله ۲۵۵، غسل و شستشوی مرده ۲۵۵، پنبه در دهان مرده گذاشتن ۲۵۶، زنخدان مرده را بستن ۲۵۶، در کفن پیچیدن مرده ۲۵۷، برداشتن و در تابوت گذاشتن مرده ۲۵۷، تشییع جنازه ۲۵۸، نماز میت ۲۵۹، دفن مرده ۲۶۰، گلاب بر خاک مرده ریختن ۲۶۱، مراسم ختم ۲۶۱، سیاه پوشی در سوگ ۲۶۲، نمایش غم و اندوه در سوگ ۲۶۳
- ه) قرآن خوانی..... ۲۶۵
- سایر آداب و رسوم..... ۲۶۶
- آواز دادن اشیاء گمشده ۲۶۶، باران خواهی ۲۶۷، بازگونه بر خر نشانیدن ۲۶۸، بسم الله گفتن ۲۶۹، پنهان کردن پول در خاک ۲۶۹، تصاویر دیوار حمامها ۲۷۰، چشمارو ۲۷۰، خال کوبی ۲۷۱، روز

بازار ۲۷۳، زر پنهان کردن در سم حیوان ۲۷۳، سر بریدن ۲۷۴، سر خر بر پالیزگاه ۲۷۴، سوزن و سگ ۲۷۵، سوگند خوردن ۲۷۵، سوگند به الله ۲۷۶، سوگند به ذات مبارک باری تعالی، خداوند دادگر ۲۷۶، سوگند به سبک عربی در قالب لعمرک (به جان تو سوگند) ۲۷۶، سوگند به خاک پای حضرت محمد (ص) ۲۷۷، صلا در دادن و دعوت کردن ۲۷۷، عزیمت خواندن ۲۷۸، عیادت کردن ۲۷۹، غذا خوردن ۲۸۰، فاتحه خوانی بر بیمار ۲۸۱، کفش و کلاه افکندن از سر شوق ۲۸۲، نخ بر انگشتان بستن ۲۸۲

فصل هفتم: اعتقادات ۲۸۳

الف) عقاید دینی و مذهبی ۲۸۴

پری و جن ۲۸۵، تعبیر خواب ۲۸۹، چشم زخم و راه‌های دفع آن ۲۹۰، تعویذ ۲۹۲، حرز ۲۹۳، سوزاندن سپند (اسفند) ۲۹۳، نیل کشیدن ۲۹۴، خضر ۲۹۵، دجال ۲۹۶، دعا و متفرعات آن ۲۹۷، مستجاب الدعوه بودن افراد و شفا بخشی نفس پاکان ۲۹۸، آه ۲۹۹، شفاعت ۳۰۰، فرشتگان ۳۰۱، اسرافیل ۳۰۱، میکائیل ۳۰۲، اسم اعظم ۳۰۲، نامه اعمال ۳۰۳، نکیرین و تلقین ۳۰۳

ب) نظریه‌ها و تصورات علمی ۳۰۵

آسمان ۳۰۵، زمین ۳۰۷، زوال بعد از کمال ۳۰۹، عناصر اربعه ۳۱۰، فلک ۳۱۱، مروارید و باران ۳۱۳، هفت اندام ۳۱۳، هفت دریا ۳۱۴، هفت کشور ۳۱۵

نظریه‌های علمی مرتبط با حیوانات ۳۱۶

خرچنگ ۳۱۶، خفاش ۳۱۶، شیر ۳۱۷، گربه ۳۱۸، هدهد ۳۱۸

ج) اسطوره‌ها و موجودات موهوم ۳۱۹

آب زندگانی ۳۱۹، ازدها ۳۲۲، جام جهان نما، جام جمشید ۳۲۳، دیو ۳۲۵، سمندر ۳۲۷، سیمرغ ۳۲۸، گول ۳۳۰، ققنوس ۳۳۱، کوه قاف ۳۳۲، هما ۳۳۳

د) خرافات ۳۳۵

خرافات منسوب به جانوران ۳۳۶

بوتیمار ۳۳۶، جغد ۳۳۷، کیبو ۳۳۸، گرگ ۳۳۹

سایر خرافات ۳۳۹

آفتاب و جواهر ۳۳۹، جادو ۳۴۰، سحر ۳۴۳، گونه‌های سحر (افسون و طلسم) ۳۴۴، طبل و سرمه دان هرمس ۳۴۶، فال ۳۴۷، گنج در خرابه ۳۴۸، ناف بریدن ۳۴۹، نان و نمک ۳۵۰، نجوم و متفرعات آن ۳۵۱

فصل هشتم: طبابت ۳۵۴

الف) اعتقادات و اصطلاحات طب و طبابت ۳۵۵

اخلاط چهارگانه ۳۵۵

خون ۳۵۶، سودا ۳۵۶، صفرا ۳۵۸

اهمیت مزاجها ۳۵۹

مزاجها در آثار عطار ۳۶۰

ب) راه‌های تشخیص بیماری در طب قدیم ۳۶۲

ج) انواع بیماریها در طب قدیم ۳۶۲

بیماریهای انسان ۳۶۳

آب آوردن چشم ۳۶۳، آماس (ورم) ۳۶۳، احولی ۳۶۵، استسقا ۳۶۵، اعور ۳۶۶، اکمه ۳۶۶، برص (پیس) ۳۶۷، تاول (پینه، آبله) ۳۶۷، تب و انواع آن ۳۶۸، جراحی ۳۶۹، جنون ۳۶۹، چشم درد ۳۷۰، خوره و فاسد شدن ۳۷۱، دندان درد ۳۷۱، رعشه ۳۷۲، روز کوری ۳۷۲، سر درد (صداع) ۳۷۳، شکم درد ۳۷۳، غش (صرع) ۳۷۳، فلج ۳۷۵، قولنج ۳۷۵، کچلی ۳۷۶، کری ۳۷۶، کوری ۳۷۷، لالی (گنگی) ۳۷۸، لکنت زبان ۳۷۸، لنگی ۳۷۹

بیماریهای حیوان ۳۷۹

د) شیوه‌های عملی معالجات در طب قدیم ۳۷۹

داغ کردن ۳۸۰، رگ زدن (فصد) ۳۸۰، حجامت ۳۸۱، جراحی ۳۸۲

ه) انواع داروها در طب قدیم ۳۸۲

تریاق (تریاق) ۳۸۳، تریاق فاروقی ۳۸۳، توتیا ۳۸۴، سرمه ۳۸۵، گلاب ۳۸۵، مرهم ۳۸۶، مسهل ۳۸۷، مفرح ۳۸۷، انواع مفرح ۳۸۸، گلشکر ۳۸۸، معجون ۳۸۸، نوش دارو (جان دارو) ۳۸۸، داروی بیهوشی ۳۸۹

فصل نهم: تفریحات و بازیها ۳۹۴

سرگرمیها و تفریحات ۳۹۵

شعبده بازی (بوالعجبی) ۳۵۹، طشت و بیضه (خایه، تخم مرغ) ۳۹۷، ماهی هنگامه گیر یا طشت و ماهی ۳۹۷، مهره بازی (حقه بازی) ۳۹۳، پرده بازی (خیال بازی) ۳۹۴، دوالک بازی ۳۹۵، رسن بازی (دار بازی) ۳۹۶، کعب بازی (قاب بازی) ۳۹۷، مار گیری ۳۹۷

- ۳۹۸..... فعالیتهای ورزشی
تیر اندازی ۳۹۹، چوگان ۴۰۰، شنا (آشنا) ۴۰۲، کشتی ۴۰۳
- ۴۰۳..... بازیهای فکری
شطرنج ۴۰۴
- ۴۰۵..... مهره‌های شطرنج
اسب ۴۰۵، پیل ۴۰۵، پیاده ۴۰۶، رخ ۴۰۶، شاه ۴۰۷، فرزین ۴۰۷
- ۴۰۸..... اصطلاحات و حالات مختلف در بازی شطرنج
داو خواستن ۴۰۸، دو رخ نهادن ۴۰۸، شه رخ ۴۰۸، شه مات ۴۰۹، طرح ۴۰۹، مات ۴۰۹، منسوبه ۴۰۹
- ۴۱۰..... نرد و اصطلاحات آن
کعبتین ۴۱۰، ندب ۴۱۱، هفده عذرا ۴۱۱
- ۴۱۱..... قمار بازی و اصطلاحات و حالات آن
پاک باز ۴۱۳، پاک بر ۴۱۳، حریف آبدندان ۴۱۳، خاک پاش ۴۱۳، داو ۴۱۴، دستبرد ۴۱۴، شش پنج زدن ۴۱۵، کژ باختن ۴۱۵، کم زن ۴۱۶، مهره دزد ۴۱۶
- ۴۱۶..... مجالس بزم
- ۴۱۸..... سفر
سفر آبی ۴۱۹، سفر زمینی ۴۲۰، مهد، عماری، هودج ۴۲۰، سفر با کاروان یا قافله ۴۲۲
- ۴۲۳..... می و میگساری
- ۴۲۳..... تهیه شراب
- ۴۲۳..... عوارض میگساری
- ۴۲۵..... انواع شراب
می سنگین ۴۲۵، صافی ۴۲۵، فقع (فقاغ) ۴۲۶، می کهنه ۴۲۶
- ۴۲۶..... ظروف شراب

بلبله ۴۲۷، پیاله ۴۲۷، رطل ۴۲۷، جام ۴۲۷، ساغر ۴۲۸، صاع ۴۲۸، طاس ۴۲۹، قدح ۴۲۹، کأس،
کاسه ۴۲۹، کوزه ۴۳۰، نصفی ۴۳۰

آداب میگزاری ۴۳۰

جرعه افشاندن ۴۳۱، دردی نوشیدن ۴۳۲، دور گردانیدن شراب ۴۳۳، دوستکافی خوردن ۴۳۳، گرو
گرفتن ۴۳۳، نقل خوردن ۴۳۴، نوشیدن می به یاد یا به جمال کسی ۴۳۴

شکار ۴۳۵

ابزار شکار ۴۳۷

خرکمان ۴۳۷، کمند ۴۳۸، صید ماهی ۴۳۸

گردش و تفریح ۴۳۹

گریه کدو ۴۳۹

چنبر بازی ۴۳۹

حباب بازی ۴۴۰

سواری بر اسب چوبین ۴۴۰

کبوتر بازی ۴۴۱

گردنا ۴۴۲

لعبت بازی (عروسک بازی) ۴۴۲

فصل دهم: خوراک ۴۴۳

خوردنیها ۴۴۶

نان ۴۴۶

انواع آسیا ۴۴۸

آسیاب ۴۴۸، خراس ۴۴۹، دستاس ۴۴۹

انواع نان ۴۵۱

نان جوین ۴۵۱، کلیچه ۴۵۱

غذاها ۴۵۲

- انواع آش..... ۴۵۲
- ابا ۴۵۲، ثرید ۴۵۲، حمزه ۴۵۲، زیره با (زیره وا، زیروا) ۴۵۳، سر جوش ۴۵۳، شوروا ۴۵۳
- بریان ۴۵۴، آهوی بریان ۴۵۵، بزغاله بریان ۴۵۵، مرغ بریان ۴۵۵، بریانی ۴۵۵، پی پیاز (پیه پیاز) ۴۵۶، پیه آبه ۴۵۷، جزاب ۴۵۷، سبع الوان (هفت الوان) ۴۵۷، قلیه ۴۵۸، کباب ۴۵۸، لوت ۴۵۹، ماهی ۴۵۹
- شیرینیها..... ۴۶۰
- انگبین (شهد، عسل، نوش) ۴۶۰، حلوا ۴۶۱، شکر ۴۶۲، قند ۴۶۳
- ترشیهها..... ۴۶۴
- سرکه ۴۶۴
- میوهها..... ۴۶۴
- آبی (به) ۴۶۴، انار ۴۶۵، انگور ۴۶۵، ترنج ۴۶۶، توت (تود) ۴۶۶، خرما ۴۶۶، خیار ۴۶۷، سیب ۴۶۷
- سبزیها..... ۴۶۸
- بادمجان (بادنجان) ۴۶۸، پیاز ۴۶۸، تره ۴۶۹، زعفران ۴۶۹، سیر ۴۷۰، شلغم ۴۷۰، کدو ۴۷۰، کرفس ۴۷۱
- فراورده‌های شیر..... ۴۷۱
- پنیر ۴۷۱، دوغ ۴۷۲، شیر ۴۷۳
- حبوبات..... ۴۷۴
- خشکبار..... ۴۷۵
- بادام ۴۷۵، پسته ۴۷۶، جوز ۴۷۶، مویز (میویز) ۴۷۷
- چاشنی..... ۴۷۷
- نوشیدنیها..... ۴۷۸
- آب ۴۷۸، جلاب ۴۷۹
- فصل یازدهم: پوشاک..... ۴۸۱
- انواع پارچه‌ها..... ۴۸۲

ابریشم ۴۸۲، اسکندرانی ۴۸۳، استبرق ۴۸۳، اطلس ۴۸۴، اکسون ۴۸۵، برد ۴۸۵، پلاس ۴۸۶،
حریر ۴۸۶، حله ۴۸۶، دیبا ۴۸۷، زیره ۴۸۸، شعر ۴۸۸، صوف ۴۸۹، فوطه ۴۹۰، قصب ۴۹۰،
کرباس ۴۹۱، نمد ۴۹۱، وش (وشی) ۴۹۲

۴۹۲.....انواع پوستها.....

ادیم ۴۹۲، خز ۴۹۳، سمور ۴۹۳

۴۹۴.....انواع جامه‌ها.....

ازار ۴۹۴، پیراهن ۴۹۵، جبه ۴۹۶، خاتونی ۴۹۷، خرقة ۴۹۷، درّاعه ۴۹۸، دلق ۴۹۹، ردا ۵۰۰،
صدره ۵۰۰، طیلسان ۵۰۱، قبا ۵۰۱، لباچه ۵۰۳، مرقع ۵۰۳

۵۰۴.....پوششهای دوخته نشده.....

برتنگ ۵۰۴، قماط ۵۰۴، میزر ۵۰۵

۵۰۵.....کفشها.....

کفش ۵۰۵، لالکا ۵۰۶، موزه ۵۰۷، نعلین ۵۰۷

۵۰۸.....سربندهای مردان.....

دستار ۵۰۸، عمامه ۵۰۹

۵۰۹.....کلاهها.....

کلاه ترک دار ۵۱۰، چار ترکی ۵۱۰، کلاه شفشه، شوشه ۵۱۰، کلاه گبرکی ۵۱۱

۵۱۱.....روبندهای مردان.....

نقاب ۵۱۱، برقع مردانه ۵۱۲

۵۱۳.....روبندها و سر پوشهای زنان.....

برقع زنانه ۵۱۳، جلباب ۵۱۳، چادر ۵۱۳، مقنع (مقنعه) ۵۱۴، نقاب ۵۱۵

۵۱۵.....کمر بندها.....

زنار ۵۱۵، منطقه ۵۱۷

۵۱۷.....پوششهای جنگی.....

برگستوان ۵۱۷، بغلطاق ۵۱۸، جوشن ۵۱۸، زره ۵۱۹، سپر ۵۱۹

۵۲۰زینتهای لباس
	تریز ۵۲۰، طراز ۵۲۰، علم ۵۲۱
۵۲۱پوشش حیوانات
۵۲۱پوششهای اتاق (فرشها)
	بوریا ۵۲۲، پلاس ۵۲۲، حصیر ۵۲۲، فرش (قالی) ۵۲۲، گلیم ۵۲۳، سجاده (مصلّا) ۵۲۴
۵۲۶فصل دوازدهم: ابزار و وسایل
۵۲۷الف) وسایل تولید حرارت و روشنایی
۵۲۷ابزار تولید حرارت
	انگشت ۵۲۹، پوسته‌های خشک برخی میوه‌ها ۵۲۹، چرخه ۵۳۰، درمنه ۵۳۰، هیزم ۵۳۱
۵۳۱ابزار تولید روشنایی
	شمع ۵۳۱، چراغ ۵۳۴، مشعل (مشعله) ۵۳۷
۵۳۷ب) مواد و وسایل بهداشتی و آرایشی
۵۳۷مواد و لوازم بهداشتی
	اشنان ۵۳۷، خلال ۵۳۸، سنگ پا ۵۳۸، صابون ۵۳۹، گل سر شوی ۵۳۹، مسواک ۵۴۰
۵۴۰وسایل و لوازم آرایشی
۵۴۰زیور آلات و ملزومات آنها
	خلخال ۵۴۱، دست ابرنجن ۵۴۱، طوق (گردنبند) ۵۴۲، کمر بند مرصع ۵۴۳
۵۴۳جعبه جواهرات
	حقه ۵۴۳، درج ۵۴۴
۵۴۵شیوه‌ها، مواد و لوازم آرایشی
	آینه ۵۴۶، خضاب ۵۴۸، زیره ۵۴۹، سرمه (کحل) ۵۴۹، گلگونه ۵۵۰، نگار کردن ۵۵۱
۵۵۱خوشبو کننده‌ها
	حنوط ۵۵۲، عنبر ۵۵۲، عود ۵۵۳، غالیه ۵۵۳، کافور ۵۵۴، گلاب ۵۵۴، مشک ۵۵۵